

Senija Milišić

HISTORIOGRAFSKA LITERATURA O BOSNI I HERCEGOVINI, OBJAVLJENA U ZEMLJI I INOSTRANSTVU, A KOJA SE ODNOSI NA SOCIJALISTIČKI PERIOD (1945.-1992.)

Odgovoriti na pitanja ko, gdje i kako se bavio istraživanjem ovog razdoblja bosanskohercegovačke historije nije bio nimalo lak posao. Za period između dva svjetska rata i Drugi svjetski rat obavljena su velika istraživanja i objavljeni su brojni radovi. Kada je riječ o razdoblju od 1945. do 1992. godine situacija je sasvim drugačija. Čitav ovaj period po vrsti djela možemo podijeliti na onaj do 1984. i onaj nakon toga. Historiografski radovi se do 1984. godine bave uglavnom djelatnošću Komunističke partije Jugoslavije u određenom razdoblju.

Historiografija kao nauka, doživjela je u ovom periodu određene transformacije i za ovo razdoblje postala naučni okvir ulaženja i drugih naučnih disciplina. U proučavanje ovog dijela prošlosti ušle su politologija, pravo, ekonomija, sociologija, demografija, statistika. Šta je to proučavano i o čemu je pisano u ovom periodu? Kakva je bila relacija historiografije i drugih naučnih disciplina? Historiografija ovog perioda se krajem sedamdesetih godina nameće s potpunijim i cjelovitijim interpretacijama historijskih procesa. Isto tako, druge naučne discipline iz svog ugla, uvažavajući rezultate historiografije, dublje zahvataju pravnu, ekonomsku, sociološku i politološku problematiku.

Njemačka, francuska, engleska i američka historiografija za razdoblje nakon Drugog svjetskog rata imaju kao posebnu disciplinu kulturologiju. Mi smo tu još uvijek na početku. Poseban problem u izučavanju ovog perioda bili su i procesi koji su započeti a nisu bili završeni. Izučavanje i periodizacija ovog razdoblja odvijali su se po fazama : od 1945. do 1950., zatim od 1950. do polovine 60-ih godina, sljedeća od 1965. do 1974. i posljednja od 1974. do 1992. ili, 1945-1952., 1953-1963., 1963-1974. itd. Svi partijski, državni, privredni organi i drugi faktori djelovali su u tim periodima jedinstveno i u okviru pojedinih razdoblja obrađivane su određene tematske cjeline.

Malobrojni mladi istraživači morali su se ograničiti na određene probleme koje će lakše svladati i obraditi. Tu je i pitanje historijske distance. Mišljenja su bila podijeljena. Rezultat toga bilo je sasvim fragmentarno bavljenje teorijsko-metodološkim problemima poslijeratnog društvenog razvoja Jugoslavije, a time i Bosne i Hercegovine. Rasprave o teškoćama istraživanja poslijeratnog historijskog razvoja Jugoslavije bile su rijetke jer se mali broj istraživača bavi ovim periodom. Stoga su i literatura, studije i monografije o tom periodu bili oskudni. Glavni problem bila je historijska distanca, a tu su bili i praktični problemi ograničenosti korištenja izvora.

Autori koji su se bavili ovim periodom uglavnom su objašnjavali kako je došlo do uobličavanja nove ekonomske i političke organizacije društva, opisivali su njene bitne karakteristike, uticaj međunarodnih uslova na značajnije političke događaje, probleme društvenog razvoja i analizirali strategijska opredjeljenja pravaca društvenog razvoja. Uzrok ovome bio je nerazvijen teorijsko-metodološki okvir za analizu ovog perioda i nemogućnost pristupa izvorima nastalim nakon 1953. godine. Kadrovi, izvori, institucije, historijska distanca, pitanje interdisciplinarnog istraživanja razlozi su zbog kojih se do 1984. godine obrađivao uglavnom period od 1945. do 1953. Historičari ovog perioda nisu u svom radu bili u mogućnosti upoznati tokove i konkretna dostignuća istraživanja ovog perioda u drugim zemljama Evrope i svijeta. Isto tako nije bilo prevedenih knjiga iz inostranstva. U međuvremenu pojavile su se i nove kategorije izvora, nove tehnike i metode, pitanje interdisciplinarnosti, timskog rada, planiranja i organizovanja historiografskog rada. Do 1984. godine historijska literatura bila je oskudna, a poslijeratna prošlost malo istražena i naučno prezentirana.

Postavlja se pitanje da li je za ovaj period riječ o historiji Saveza komunista Jugoslavije ili je riječ o istraživanju poslijeratne historije uopšte. Historičari su bili mišljenja da historiju Partije treba pisati isključivo kao društvenu povijest s monografskog stajališta. Međutim, naša historiografija nakon 1945. godine nije išla na istraživanje društva, pa su mnogi bitni fenomeni ostali neistraženi.

Prvo savjetovanje o bosanskohercegovačkoj historiografiji održano je u decembru 1966. godine. Na njemu je raspravljano o stanju i problemima historijske nauke u Bosni i Hercegovini. Naredno savjetovanje o historiografiji Bosne i Hercegovine (1945-1982.) održano je u februaru 1982. Jedan od referata odnosio se na neka pitanja poslijeratnog razvoja historiografije o Bosni i Hercegovini (1945-1982.). Tada je rečeno da je prva i globalna ocjena razvoja historiografije o Bosni i Hercegovini pozitivna, ali da uz to idu slabosti i promašaji. Dat je pregled stanja historiografije o Bosni i Hercegovini za ovo razdoblje i ocjena. Istaknuto je da se o mnogim pitanjima bosanskohercegovačke historiografije ne može govoriti odvojeno od istih ili sličnih procesa u drugim jugoslavenskim republikama. Ovakva ocjena stoji i za period nakon 1980. godine. Historija Bosne i Hercegovine nije više samo predmet izučavanja naših historičara nego i onih u

evropskim i vanevropskim zemljama. Tako trenutno gospodin Robert Donia iz SAD radi na monografiji Sarajeva u XX stoljeću, Nurcan Ozgur iz Turske bavi se bosanskohercegovačkim migracijama nakon 1945., a Viktor Bezručenko iz Ukrajine parlamentarnim životom u Bosni i Hercegovini 1990-1992. godine.

U publikacijama institucija koje se bave proučavanjem bosanskohercegovačke historije još uvijek je veoma malo radova za razdoblje od 1945. do 1992. godine. Razlog tome je stanje izvora koji se i ovoga puta moraju pomenuti. Objavljene građe za ovaj period još uvijek nema pa se zbog toga pojedine teme sporo obrađuju. Istraživači su i dalje u poziciji mukotrpnog istraživanja ogromnih fondova i čitavih depoa. Ovaj put su prešla i tri saradnika Instituta za istoriju koji se bave periodom nakon 1945. godine (Vera Kac, Husnija Kamberović i Senija Milišić).

Historiografsku literaturu o Bosni i Hercegovini koja je nastala nakon 1980. godine, a koja se odnosi na period od 1945. do 1992., možemo svrstati u nekoliko grupa:

- Bosna i Hercegovina,
- Narodi Bosne i Hercegovine,
- Institucije,
- Privredni razvoj,
- Gradovi i regije,
- Migracije,
- Vjerske zajednice,
- Ličnosti.

U bibliografiji knjiga i radova o Bosni i Hercegovini za period od 1945. do 1992. godine, koja ide uz ovaj referat, nisu se mogla naći sva izdanja. Uništenjem Vijećnice ogromno knjiško blago kao i dokumentacija o istom je nepovratno nestalo. U izradi ovog referata korištene su sačuvane bibliografije bosanskohercegovačkih knjiga, časopisa i godišnjaka. U svom radu koristila sam i *Bosniacu*, bibliografiju koju je Univerzitet En Arbor iz Mičigena izdao 1997. godine s namjerom da sve što je o Bosni napisano i postoji u Americi bude i sačuvano. U ovoj publikaciji nalaze se 2744 zapisa o Bosni i Hercegovini, a naredne godine objavili su i *Supplement* sa još 502 bibliografske jedinice. Pored ove postoji još jedna *Bosniaca* koju je izradio Saša Madacki kao diplomski rad pod mentorstvom prof. Kemala Bakaršića. Građa koja spada u *Bosniacu* definirana je po sljedećim kategorijama: publikacije o Bosni i Hercegovini bez obzira na jezik i porijeklo autora i publikacije štampane u Bosni i Hercegovini. Eksperiment je obavljen u periodu juli-septembar 1997., a dio je ponovljen u oktobru 1998. godine. Rezultat selektivnog pretraživanja knjiga o Bosni i Hercegovini u svjetskim bibliotekama su ukupno 21.472 registrovana zapisa.

Šta je to što nam historiografska literatura nudi o Bosni i Hercegovini? Na prvom mjestu to je drugo izdanje *Enciklopedije Jugoslavije i Separat* iz ovog izdanja *Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina* kojim je naša zemlja prvi put u svojoj povijesti dobila vlastitu enciklopediju. O polemikama i diskusijama u vezi sa Separatom koje su svima vama poznate neću sada govoriti. Ostaje međutim činjenica da je dočekan veoma kritički i da iz više razloga nije ostvario svoj cilj. Od tada stoji potreba za novim izdanjem. Izvori su bili glavni problem zbog kojeg se godinama nije mogla napisati poslijeratna historija Jugoslavije, a time i njenih republika. Prva knjiga objavljenih izvora pojavila se 1984. godine. Branko Petranović i Momčilo Zečević objavili su zbornik dokumenata o *Jugoslaviji 1918-1984*. Petranović je i autor knjiga *Istorija Jugoslavije 1918-1978*. i trotomne *Istorije Jugoslavije 1918-1988*. U trećem tomu obrađena je historija socijalističke Jugoslavije 1945-1988. Ove kao i tri knjige o *Istoriji socijalističke Jugoslavije*, koje je Petranović uradio zajedno sa Čedomirom Štrpcem, objavljene 1977. godine, daju opšti pregled jugoslovenske povijesti. U *Istoriji Saveza komunista Jugoslavije* dat je opšti pregled djelatnosti SKJ, sva važnija kretanja u društvu u jednom dugom i zanimljivom vremenskom razdoblju. Bilandžićeva *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* je politološko-ekonomska studija društvenog razvoja Jugoslavije u kojoj su obrađeni sljedeći problemski sklopovi: društveno-politički sistem odnosno ustavnopravni razvoj Jugoslavije, razvoj ekonomskog sistema, privredni, kulturni i razvoj društveno-političkih organizacija, njihove uloge i rada. Obradeni su, dakle, osnovni procesi društvenog razvoja i to društveno-politički sistem i ekonomski razvoj. U opštim dijelovima historije Jugoslavije obrađena je i problematika Bosne i Hercegovine.

Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine, objavljena pred sami rat, prošla je nekako nezapaženo i nije do sada bila predmet analize i naučne kritike. Ova knjiga zaslužuje da se o njoj nešto više kaže. Partija, koja je u cijelom ovom periodu bila na vlasti, odlučivala je o svim pitanjima: političkim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim. O tome je zauzimala svoj stav, a zatim su državni organi provodili njenu politiku. U ovoj knjizi govori se o gotovo svim pitanjima o kojima je Partija odlučivala. Autori su pokušali da ne rade samo političku, partijsku historiju nego i da dadnu odgovore na sve probleme: političke, socijalne, ekonomske. U izradi ove knjige angažovan je široki krug saradnika: historičari, pravnici, ekonomisti, politolozi, sociolozi, kulturolozi itd. Tako je nastao veliki broj priloga iz svih oblasti društvenog života. U njima su date ocjene razvoja i procesa svih zbivanja. Korištene su i izjave savremenika i aktera. Stanko Perazić autor je priloga o Komunističkoj partiji odnosno Savezu komunista Bosne i Hercegovine u periodu uvođenja i afirmacije radničkog samoupravljanja 1950-1964., 87-161. str. U radu su analizirani opšti uslovi i motivi trajnog političkog opredjeljenja za samoupravni put izgradnje socijalizma, kao i glavni pravci i tekovine politike Partije u ranoj fazi uspostavljanja neposredne socijalističke

demokratije. Obrađena je i promjena naziva i uloge organizacije komunista u društvu i državi, reforma političkog sistema i osnovni pravci i rezultati društveno-ekonomskih promjena. U radu se govori o politici SK BiH na selu, zatim o promjeni uloge SK u društvu i odnosu s drugim društveno-političkim organizacijama. Analizirana je i politika u sferi kulture i njena dostignuća, kao i nova spoljnopolitička strategija SKJ. Kasim Trnka piše o Savezu komunista Bosne i Hercegovine u izgradnji i razvoju socijalističkog samoupravljanja u periodu 1964-1984., 163-254. str. U prvom dijelu rada, koji obuhvata period do 1971. godine, govori se o glavnim obilježjima društveno-ekonomskih kretanja i ostvarivanja privredne i društvene reforme, razvoju i reorganizaciji SK BiH, Savezu komunista i nacionalnim odnosima, promjenama u političkom sistemu i osnovnim obilježjima razvoja obrazovanja, nauke i kulture. Za period od 1971. do 1984. godine obrađene su sljedeće teme: suzbijanje krize početkom sedamdesetih godina, struktura SK BiH, organizovanje, akciono i idejno-političko ospobljavanje, reforma federacije, osnovna obilježja materijalnog razvoja Bosne i Hercegovine nakon 70-e godine, razvoj poljoprivrede i sela i samoupravni procesi u društvenim djelatnostima. Za razliku od Perazićevog rada, koji najvećim dijelom govori o Savezu komunista Jugoslavije, Trnkin tekst je isključivo o Bosni i Hercegovini.

Iako je *Separat SR Bosna i Hercegovina* objavljen i na engleskom jeziku, ostao je gotovo neprimijećen i nepoznat u inostranstvu. Za razliku od njega, dvije knjige skrenule su na sebe veliku pažnju svjetske i naše javnosti, kako zbog vremena u kome su se pojavile tako i zbog svog sadržaja. To su knjige Roberta Donie i Džona Fajna, *Bosna i Hercegovina: Tradicija koju su izdali i Noela Malkolma, Povijest Bosne - Kratki pregled*. Obje su male sinteze bosanskohercegovačke povijesti od najstarijih vremena do 1992. godine. U prvoj je obrađen period socijalističke Jugoslavije od 1945. do 1980., nazvan Titovom erom, 131-163. str. i period poslije Tita, koji je označen kao sumrak Jugoslavije, 164-187. str. Zahvaćene su najvažnije teme bosanskohercegovačke povijesti nakon 1945. godine: konsolidacija moći KPJ, privredni preobražaj, poslijeratni privredni bum i privredni prosperitet. Posebno je interesantan dio o nacionalnim politikama i buđenju bosanskih Muslimana. Analiziran je i titoizam i njegova tri različita pristupa nacionalnom pitanju u Jugoslaviji. Ovim pristupima zajednička su dva preovlađujuća principa: nacionalna jednakost utjelovljena u sloganu *bratstvo-jedinstvo*, koji je zaživio u ratu, ali je, uveliko, propagiran i u vrijeme mira, i federalizam sa šest republika kao konstitutivnih dijelova jugoslovenske federacije. Obrađena je urbanizacija, etničke isključivosti kao i odnos ruralnog i urbanog. Ovaj široki obuhvat povijesti Bosne i Hercegovine napravljen je jednostavno, jasno i pregledno. Malkolmova knjiga govori takođe o Bosni i Hercegovini u Titovoj Jugoslaviji, 259-282. str.

Najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice iz bosanskohercegovačke historije date su u istoimenoj knjizi dr. Muhameda Filipovića. Prof. dr. Mustafa Imamović se u svojoj knjizi *Historija države i prava Bosne i Hercegovine* bavi između ostalog i ekonomskim razvojem BiH u 60-im godinama, političkom krizom i ustavnim reformom, te Bosnom i Hercegovinom kao samostalnom i suverenom državom. U *Hronologiji radničkog pokreta i SKJ 1919-1979.*, treća knjiga odnosi se na period od 1945. do 1979. godine. Ona obuhvata najvažnija zbivanja u bosanskohercegovačkom poslijeratnom životu: uspostavljanje radničkog i društvenog samoupravljanja, savezne i republičke kongrese i konferencije, rad društveno-političkih organizacija (sindikata, žena, omladine) kao i važnije sjednice i plenumi svih društveno-političkih organizacija. Tu je i poslijeratni razvoj i postignuti rezultati na političkom, ekonomskom, kulturno-prosvjetnom i spoljno-političkom planu, izgradnja pruga, auto-puteva, fabrika, hidro i termo centrala, novih gradova i do tada nepostojećih institucija nauke i kulture. Odrednice za Bosnu i Hercegovinu sačinili su autori iz ove republike.

Saradnik Instituta za istoriju u Sarajevu mr. Husnija Kamberović autor je knjige *Prema modernom društvu, Bosna i Hercegovina od 1945-1953. godine.* Ovo je prva studija iz povijesti Bosne i Hercegovine najnovijeg perioda. U njoj su obrađena osnovna obilježja razvoja društva u Bosni i Hercegovini 1945-1953., uzroci deagrarizacije, organi i metode uključivanja seoske radne snage u industriju te posljedice u strukturi društva. Sagledavanje stepena preobražaja bosanskohercegovačkog društva u oblasti politike, ekonomije, kulture i religije izvršeno je u kontekstu opštih prilika u kojima se tada nalazila Bosna i Hercegovina. Mr. Vera Kac je u više svojih radova obradila organizacioni razvoj KPJ u BiH 1945-1953., te osnovna obilježja nacionalne i socijalne strukture članstva kao i numeričke pokazatelje iste. O emancipaciji muslimanske žene u Bosni i Hercegovini nakon 1945. godine, sa posebnim osvrtom na skidanje zara i feredže pisala je mr. Senija Milišić.

Značajno je i to što je prvi put sačinjen *Podsjetnik obilježavanja značajnih godišnjica i događaja i ličnosti iz istorije naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine.* *Historijski rječnik Bosne i Hercegovine* objavljen je u Londonu 1997. godine. Posebno je zanimljiva knjiga *Okovana Bosna*, Razgovor, vođen između Adila Zulfikarpašića, Vlade Gotovca, Mike Tripala i Ive Banca. Razgovaralo se o karakteru bosanske državnosti i povijesnog kontinuiteta kroz stoljeća sve do ovog rata, o pitanju identifikacije Muslimana i o tome kako su Muslimani artikulirali svoj nacionalni interes, o velikosrpskim i velikohrvatskim težnjama. Autori su se bavili nejasnoćama oko nacionalnog pitanja, temeljima nacionalnog identiteta, vratolomijama oko muslimanstva kroz taktiku odgađanja i statističke manipulacije i na kraju krizom i raspadom jugoslavenske države.

Knjiga *Stvaranje i razaranje AVNOJ-ske Jugoslavije* bila je prva koju smo 1996. godine dobili iz Beograda. Njeni autori su antifašisti koji su pokušali dati odgovor na dva međusobno povezana kruga pitanja. Prvi se odnosi na problematiku prirode, osnovnih karakteristika i osnovnih vrijednosti društvenog sistema koji je uspostavljen 1945. godine i trajao do raspada SFRJ, a drugi na uzroke kraja druge Jugoslavije, tj. da li je raspad proizišao iz prirode sistema ili su na to djelovali drugi faktori. U knjizi su analizirani ratni ciljevi režima u Srbiji i Hrvatskoj koji su bili isti u jednom, a to je podjela Bosne i Hercegovine i uništenje njenog bošnjačko-muslimanskog naroda.

Miroljub Jevtić, koji je cijelo vrijeme agresije i rata u Bosni i Hercegovini bio u službi propagandne beogradske mašinerije, pokušao je u svojoj knjizi *Od islamske deklaracije do verskog rata u Bosni i Hercegovini* dokazati da se u našoj zemlji od pojave ove deklaracije učinilo sve kako bi se stvorila islamska republika, što je na kraju rezultiralo ratom. Kroz pet poglavlja analizirani su korijeni islamske republike u Bosni i Hercegovini, ideje bošnjaštva, ideološki temelji islamistike, međunarodne pretpostavke islamske transformacije u BiH i faza realizacije. Iako autor tvrdi da je radio na osnovu historijskog prilaza i historijskog razmišljanja, svega ovoga u knjizi nema. Ono čega ima jeste pokušaj da se dokaže da se islam neće emancipovati, jer zašto bi kada ga podržava međunarodna zajednica. Ova kao i druga njegova knjiga *Savremeni džihad kao rat* imale su samo jedan cilj - opravdati agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Državni zavod za statistiku Hrvatske, u saradnji sa Državnim zavodom za statistiku BiH, u namjeri da sačuva podatke nastale popisom stanovništva BiH 1991. godine, dobio je iste u ljeto 1994. i naredne godine objavio knjigu *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima*. U knjizi je prikazana dinamika stanovništva Bosne i Hercegovine po naseljima, a za godine 1981. i 1991. i promjene u nacionalnom sastavu po naseljima. Isto tako, iskazani su osnovni podaci o kretanju i sastavu stanovništva Bosne i Hercegovine za vrijeme u kome je bila u okviru bivše SFRJ. Historijskom demografijom bavi se Ilijas Bošnjović u svojoj knjizi *Demografska crna jama: zamka industrijskog društva*, a Zlata Grebo *Stanovništvom Bosne i Hercegovine 80-ih godina* ovog stoljeća. Više autora obrađivalo je državnost i nezavisnost republika u jugoslovenskom federativnom sistemu (Hamdija Čemerlić, Ismet Dautbašić, Omer Ibrahimagić), a Vera Kržišnik-Bukić pitanjem bosanskog identiteta. Latinka Perović u knjizi *Zatvaranje kruga - ishod rascepa 1971-1972.*, govori između ostalog i o pojedinim bosanskohercegovačkim političarima tog vremena.

Postoje i knjige o spoljnoj trgovini Bosne i Hercegovine, o Bosni i Hercegovini i spoljnoj politici Jugoslavije, te o omladini, sindikatima... U više radova nastalih pred sami rat ili u toku istog obrađena je kriza i raspad jugoslovenske države. Ova tema je i nadalje aktuelna, o čemu govore nove knjige i svjedočenja.

Njihovi autori su naši i strani historičari, političari, novinari (Paul Garde, Paul Shop, Lora Silber i Alan Lital, Miloš Minić, Raif Dizdarević).

Knjiga *Bosna i Hercegovina i svijet* govori o stoljetnim prožimanjima uticaja Istoka i Zapada na njen sveukupni razvoj. Svojom osobenošću i širinom tolerancije Bosna je i nakon 1945. godine ostala otvorena za svijet i prema svijetu. Ivan Štraus autor je više knjiga i radova o arhitekturi Bosne i Hercegovine. O umjetnosti i umjetničkom blagu Bosne i Hercegovine postoje dvije izvanredne knjige koje se mogu porediti sa najboljim te vrste u svijetu.

Postoji takođe i literatura o narodima Bosne i Hercegovine. O jeziku i kulturi Roma pisano je u dvije knjige. Krinka Vidaković bavila se kulturom španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu, a Azra Begić najznačajnijim jevrejskim stvaracima i za period nakon 1945. godine. Dušan T. Bataković objavio je u Parizu 1996. godine knjigu o *Srbima Bosne i Hercegovine, njihovoj historiji i politici*. Literatura o Muslimanima-Bošnjacima je brojnija. Samo su tri knjige nastale prije 1990., a sve druge nakon te godine. Zanimanje za ovu temu pojačano je agresijom na Bosnu i Hercegovinu i prijetnjom i mogućnošću uništenja jednog naroda. Strani autori Hugh Poutm, Dolph W.A. Owings i Vatro Murvar bave se muslimanskim identitetom, nacionalnim i vjerskim, i sarajevskim procesom. Murvarova knjiga je sociološka analiza nacije i religije. Mark Pinson izdavač je knjige *Muslimani Bosne i Hercegovine i njihov historijski razvoj od srednjeg vijeka do raspada Jugoslavije*. U toj knjizi dr. Ivo Banac autor je priloga koji obuhvata period od 1918. do 1992. godine, 129-190. str.

Naši autori u brojnim knjigama nastalim u zadnjih nekoliko godina bavili su se raznim pitanjima političkog, kulturnog, etničkog, demografskog, vjerskog i ekonomskog razvoja Bošnjaka. Naša historiografija međutim nema još uvijek sintetičku povijest Bosne niti njenih naroda. Dr. Mustafa Imamović autor je knjiga *Historija Bošnjaka, Muslimani i bošnjaštvo i Bošnjaci u emigraciji, monografija bosanskih pogleda 1955-1967*. U *Historiji Bošnjaka* dat je kratki osvrt na Bošnjake u vremenu 1945-1990., 547-571. str., odnosno na borbu za nacionalnu afirmaciju i na kulturno-politički položaj Bošnjaka. Atif Purivatra, Mustafa Imamović i Rusmir Mahmutćehajić u knjizi *Muslimani i bošnjaštvo*, razmatraju pitanja nacionalnog fenomena Muslimana, historije bošnjačkog pokušaja i da li su Bošnjaci i/ili Muslimani. U *Prokletstvu Muslimana* Nijaza Durakovića analiziran je politički položaj Muslimana od 1945. godine do danas, 217-248. str. Akademik Muhamed Filipović autor je svojevrsnog političkog eseja o bošnjačkoj politici, u kome objašnjava kako je tekao taj razvoj u XIX i XX stoljeću. Knjiga Šaćira Filandre obrađuje bošnjačku politiku u XX stoljeću. Tri poglavlja njegove knjige govore o Bošnjacima u komunističkoj Jugoslaviji, drugom bošnjačko-muslimanskom nacionalno-kulturnom preporodu i raspadu komunističke Jugoslavije, 199-389. str. Posebna vrijednost ove knjige je u činjenici da je rađena na osnovu dokumenata koji su do sada bili nedostupni. Za-

hvaljujući tome analizirani su sljedeći procesi: komunističko razaranje bošnjačkog društva, Mostarsko savjetovanje i "muslimansko pitanje", slučaj Pašage Mandžića i Tuzlanske grupe, drugi bošnjačko-muslimanski nacionalno-kulturni preporod, slučaj Avde Hume i Osmana Karabegovića, nacionalne institucije Bošnjaka, proces muslimanskim intelektualcima 1983. godine i Bošnjaci u raspadu komunizma. Filandra je autor i knjige *Bošnjaci i moderna - Humanistička misao Bošnjaka od polovine XIX do polovine XX stoljeća*.

U knjizi Smaila Balića, *Kultura Bošnjaka, Muslimanska komponenta*, napravljen je i pregled kulturnog razvoja nakon Drugog svjetskog rata. Prvo je data opšta slika, a zatim pojedinačni rezultati na polju književnosti, likovne, pozorišne i filmske umjetnosti, muzike, folkloru. Kod pregleda naučnog rada prezentirana je opšta radna lina i rezultati humanističkih i prirodnih nauka i tehnike. U poglavlju o publicistici analizirani su rezultati novinstva i prevodilačke književnosti, zastupljenost u stranoj publicistici i dat je pregled novina i časopisa. Tabelačno je iskazan i najbrži razvoj: književni radnici Muslimani, naučni radnici, likovni, pozorišni i filmski umjetnici, kompozitori, dirigenti, pjevači, interpretatori narodnih pjesama i obojari. Knjiga ima i svojih nedostataka, naime ovim pregledom nisu obuhvaćeni mnogi značajni stvaraoci. Nema ni biografskih podataka ili su dati samo za neke stvaraocce.

U knjizi *Bošnjaci Šipova kroz historiju* jedno poglavlje odnosi se na Šipovo u periodu socijalizma 1945-1992. godine, 163-176. str. Iako je ova knjiga urađena za vrlo kratko vrijeme i ima određenih nedostataka, ona predstavlja još jedan doprinos pokušaju da se od uništavanja i zaborava spasi sve ono što se odnosi na povijest Bošnjaka. Prezentirane su političke prilike, razvoj zemljoradničkih i elj. ačkih zadruga, urbanizacija, djelovanje pravne države, ekonomske i kulturne prilike, jednom riječju sve što se odnosi na tdi. ciju i stvaralaštvo Bošnjaka ovog područja.

Veći dio literature koja govori o Bošnjacima bazira je na izvorima, a ima i one koja o određenim zbivanjima govori bez korištenja relevantne dokumentacije. Takva je knjiga Seada Trhulja *Mladi Muslimani* iz koje je upravo iz navedenih razloga izostala cjelina zbivanja i valjani zaključci. Ova knjiga nije rađena na osnovu arhivske građe koja postoji i koja je veoma interesantna. Zato je izostao historijat, značaj i ocjena događaja u Hercegovini bez kojih se o ovom pokretu ne može govoriti niti dobiti prava slika ukupnih zbivanja.

Literatura o raznim institucijama obrazovanja, nauke, kulture, zdravstva i drugim je brojna i kreće se od one rađene na čisto amaterskoj osnovi do historiografskih radova. Razvoj ovih institucija možemo tako prati ti od njihovog osnivanja do danas. Postoji zaista obimna literatura o arhivskim ustanovama Tuzle, Sarajeva, Mostara, Travniku, Banja Luke kao čuvarima kulturnog blaga i pisane riječi. Monografije i knjige o djelatnosti muzeja i pozorišta u Bosni Hercegovini takođe su zastupljene. U povodu obilježavanja jubileja raznih škola, sportskih

kolektiva, izdavačkih kuća, kulturno-umjetničkih društava, radija i televizije nastale su prigodne publikacije. Nastanak i rad visokoškolskih ustanova kao i raznih instituta od njihovog osnivanja do obilježavanja određenih obljetnica, bibliografije naučnih i stručnih radova saradnika fakulteta i instituta možemo naći u mnogobrojnim prigodnim izdanjima. O historiji zdravstva i zdravstvene kulture u Bosni i Hercegovini postoji više radova. Isto tako zabilježen je historijski razvoj institucije Rijaset.

Privredni razvoj Bosne i Hercegovine u ovom periodu može se pratiti kroz raznovrsnu literaturu koja se kreće od one koja govori o ulozi Bosne i Hercegovine u svjetskoj privredi do one o značajnim privrednim kolektivima, rudnicima itd. O razvoju gradova i čitavih regija u Bosni i Hercegovini postoji dosta neujednačena literatura. Najviše je one o Sarajevu, kao upravnom, političkom, ekonomskom i kulturnom središtu. Od ostalih gradova to su knjige o Modriči, Čelincu, Kaknju, Gračanici, Ljubuškom, Banjoj Luci itd. Većina ovih monografija nastala je u povodu jubileja navedenih opština i gradova.

Migracije su uvijek predstavljale predmet interesovanja stručnjaka raznih profila: historičara, demografa, statističara, ekonomskih historičara, sociologa, politologa. Kakve su bile naše migracije, izazvane raznim uzrocima, govori se u knjizi *Migracije i Bosna i Hercegovina*. O njihovom uticaju i posljedicama na demografska kretanja i promjene u našoj zemlji za period nakon 1945. godine govori se u 18 radova historičara, stručnjaka za demografska istraživanja, sociologa i ekonomskih historičara. I pored ove knjige i nekoliko interesantnih radova o migracijama, ova tema nije iscrpljena i rad na istoj zahtijeva nova interdisciplinarna istraživanja i sintetička uobličavanje.

O razvoju bosanskohercegovačkih katoličkih i islamskih vjerskih institucija postoji takođe više radova. Sociolozi i politolozi bavili su se odnosom crkve i politike. O pojedinim značajnim ličnostima našeg naučnog, kulturnog, političkog i vjerskog života postoji takođe više publikacija. Uglavnom su to zbornici radova u povodu jubileja bosanskohercegovačkih akademika, zatim o jednom političaru i knjiga o reisima od 1882. do 1991. godine.

U većem broju radova koji obrađuju bosanskohercegovačku povijest od 1945. do 1992. godine prisutan je historiografski pristup. Rezultati historiografije korišteni su za obradu niza tema: politička povijest, stanovništvo i migracije, privredna povijest, nastajanje i razvoj institucija obrazovanja, kulture i nauke, zdravstva i drugih, pojedine pojave i institucije, pokreti i ideje, nastanak i razvoj gradova, građevina, njihovi tvorci, etnologija, pojedine ličnosti naše povijesti (akademici, političari, ličnosti iz vjerskog života). Malobrojni strani autori, kojih do kraja 80-ih godina nema, bavili su se isključivo političkom poviješću. Njihovi radovi bazirani su na objavljenoj literaturi. Nasuprot tome, naši autori prolazili su mukotrpnim put višegodišnjeg istraživanja, zbog čega je proces nastajanja njihovih djela trajao puno duže. Za razliku od perioda do 1982. godine, u kome

nemamo ni radova o povijesti Bosne i Hercegovine jer je sve u sklopu jugoslavenske, niti imamo bosanskohercegovačkih autora, za proteklih 17 godina koja se kvalitativno promijenila. Sveukupni rezultati historiografije o Bosni i Hercegovini za ovaj period su i pored određenog zastoja uzrokovanog ratom vrijedni i značajni. To ne znači da je posao i završen, jer sintetički prikaz povijesti Bosne i Hercegovine ovog perioda još uvijek nemamo.

BIBLIOGRAFIJA

1. *Enciklopedija Jugoslavije*, 2. izdanje, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, tom 3-1984., tom 4-1986., tom 5-1988., tom 6-1990.
2. *Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina*, Separat iz II izdanja *Enciklopedije Jugoslavije*, JLZ, Zagreb, 1983.
3. *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, autori Janko Pleterski et al., 1. izdanje, Beograd, 1985.
4. *Istorija Saveza komunista Bosne i Hercegovine*, knjiga 2, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1990.
5. Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi, 1918-1985.*, Zagreb, 1985.
6. Branko Petranović-Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1984.*, Zbornik dokumenata, Beograd, 1985.
7. Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije*, tom III, Beograd, 1988.
8. Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978* Beograd, 1981.
9. Robert J. Donia-John V.A. Fine, Jr., *Bosnia and Herzegovina: A tradition Betrayed*, New York, 1994.
10. Robert J. Donia-John V.A. Fine, Jr., *Bosna i Hercegovina: Tradicija koju su izgubili*, Sarajevo, januar 1995.
11. Noel Malcolm, *Bosnia: A short History*, London, 1994.
12. Noel Malcolm, *Povijest Bosne-kratki pregled*, Zagreb-Sarajevo, 1995.
13. Prof. dr. Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1998.
14. Grupa autora, *Istina o Bosni i Hercegovini, Činjenice iz istorije Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1991.
15. Ivan Lovrenović, *Bosnia and It's People, Bosnia and Herzegovina: A Millenium of Continuity*, Sarajevo, 1997.

16. Muhamed Filipović, *Bosna i Hercegovina, najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice*, Sarajevo, 1997.
17. Dr. Omer Ibrahimagić, *Državnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1997.
18. Smail Balić, *Bosna u egzilu 1945-1992.*, članci, rasprave, razgovori, Zagreb, 1995.
19. Hamdija Čemerlić, *Državnost republika u jugoslovenskom federativnom sistemu*, Opredjeljenja, 12, Sarajevo, 1982.
20. Ismet Dautbašić, *Jugoslovenski federalizam i ekonomska pozicija socijalističkih republika i autonomnih pokrajina u njemu*, Opredjeljenja, 12, Sarajevo, 1982.
21. *Bosnia and Herzegovina*, Beograd, 1980.
22. *Hronologija radničkog pokreta i SKJ 1919-1979.*, Beograd, 1980., tom III 1945-1979.
23. Ante Čuvalo-Marko Milivojević, *Historical Dictionary of Bosnia and Herzegovina*, London, 1997.
24. Mustafa Begić, *Zemljovlasnici Bosne, prema zvaničnim dokumentima Banovine/Kraljevine Bosne, Osmanskog vilajeta Bosna, Austro-Ugarske, Bosne i Hercegovine*, knjiga 1, Sarajevo, 1991.
25. *Obilježavanje značajnih godišnjica i događaja i ličnosti iz istorije naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987.
26. Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče*, 2. izdanje, Zagreb, 1982.
27. Dr. Enver Redžić, *Istorijski pogledi na vjerske i nacionalne odnose u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1993.
28. *Historija i suvremenost*, (idejne kontroverze), Zagreb, 1984.
29. Latinka Perović, *Zatvaranje kruga-ishod rascepa 1971-1972.*, Sarajevo, 1991.
30. Vera Kržišnik-Bukić, *Bosanska identiteta med preteklostjo in prihodnostjo*, Ljubljana, 1996.
31. Vera Kržišnik-Bukić, *Prilog programu za Bosnu, Polazišta za rješavanje bosanskog pitanja*, Ljubljana, 1997.
32. Ante F. Markotić, *Demografski razvitak Hercegovine*, Mostar, 1983.
33. Zlata Grebo, *Stanovništvo Bosne i Hercegovine 80-ih godina*, Pregled, 11-12, Sarajevo, 1982.
34. Ilijas Bošnjović, *Demografska crna jama: zamka industrijskog društva*, Sarajevo, 1990.
35. *AVNOJ i savremenost: Naučni skup Odluke AVNOJ-a - trajna osnova nacionalne ravnopravnosti, bratstva, jedinstva, socijalističkog samoupravljanja*

- nog zajedništva, razvoja i napretka naroda i narodnosti Jugoslavije, Sarajevo, 16., 17. i 18. novembar 1983., Sarajevo, 1984.
36. *Bosna i bošnjaštvo*, Sarajevo, Ljubljana, 1990.
  37. Enver Redžić, *Tradicija i socijalizam*, Beograd, 1980.
  38. Husnija Kamberović, *Prema modernom društvu, Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine*, Tešanj, 2000.
  39. Vera Kac, *O organizacionom razvoju KPJ u Bosni i Hercegovini (1945-1948.)*, Prilozi instituta za istoriju, 21, Sarajevo, 1985., 227-246.
  40. Vera Kac, *Osnovna obilježja socijalne strukture članstva KPJ/SKJ u Bosni i Hercegovini 1945-1953.*, Prilozi Instituta za istoriju, 22, Sarajevo, 1986., 177-196.
  41. Vera Kac, *Osnovna obilježja nacionalne strukture članstva KPJ/SKJ u Bosni i Hercegovini 1945-1953.*, Prilozi, Instituta za istoriju, 24, Sarajevo, 1988., 261-276.
  42. Vera Kac, *Numerički pokazatelji strukture partijskog članstva u Bosni i Hercegovini 1945-1953.*, Prilozi, Institut za istoriju, 23, Sarajevo, 1987-209.
  43. Senija Penava, *Izvori i literatura o problemima emancipacije muslimanske žene u Bosni i Hercegovini*, Prilozi, Institut za istoriju, 18, Sarajevo, 1981., 273-284.
  44. Senija Milišić-Marija Divčić, *Antifašistički front žena u Sarajevu*, u: *Sarajevo u socijalističkoj Jugoslaviji*, tom I, Sarajevo, 1988., 295-315.
  45. Senija Milišić, *Emancipacija muslimanske žene u Bosni i Hercegovini (poseban osvrt na skidanje zara i feredže)*, u: *Urbano biće Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1996., 137-143.
  46. Senija Milišić, *O pitanju emancipacije muslimanske žene u Bosni i Hercegovini*, Prilozi, 28, Institut za istoriju, Sarajevo, 1999., 225-241.
  47. Vojislav Bajić, *Spoljna trgovina i razvoj privrede Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1982.
  48. Milorad Muratović, *Deset kongresa omladine Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1982.
  49. Stjepan Lovrenović, *Bosna i Hercegovine u spoljnoj politici Jugoslavije*, Djela ANU BiH, knjiga 63, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 36, Sarajevo, 1985.
  50. Mitar Miljanović, *Uloga Saveza sindikata u socijalističkom razvoju Bosne i Hercegovine: povodom četrdesetogodišnjice obnavljanja 1945-1985.*, Sarajevo, 1985.
  51. Paul Shoup, *The Bosnian Crisis*, Washington, 1992.
  52. Lora Silber i Alan Litl, *Smrt Jugoslavije*, Beograd, 1996.
  53. Paul Garde, *Vie et mort de la Yougoslavie*, Paris, 1992.
  54. Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, Cambridge University Press, 1993.

55. *Stvaranje i razaranje AVNOJSKE Jugoslavije*, drugo izdanje, Beograd, 1996.
56. Miloš Minić, *Razgovori u Karađorđevu o podeli Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1999.
57. Raif Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije*, Svjedočenja, Sarajevo, 1999.
58. *Bosna i Hercegovina između rata i mira*, Beograd, Sarajevo, 1992., autori: Srđan Bogosavljević et al.
59. Miroljub Jevtić, *Od islamske deklaracije do verskog rata u Bosni i Hercegovini*, Beograd, 1993.
60. Miroljub Jevtić, *Savremeni džihad kao rat*, Beograd, 1989.
61. *Bibliography of the Collapse of Yugoslavia*, Beograd, 12.12.1994., priredio: Obrad Savić
62. *CRS Report for Congress, Bosnia-Herzegovina: the Past and the Present, Selected References*, November 1993.
63. Beckermann-Petey Monika, *Der jugoslawische föderalismus*, Munchen, 1990.
64. *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima*, priredili: Jakov Gelo... et al., Zagreb, 1995.
65. Hilmo Pašić, *Država Bosna i Hercegovina: nastanak, razvoj i aktuelna zbivanja*, Visoko, 1995.
66. *Umjetničko blago Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1987.
67. Ivan Štraus, *Arhitektura Jugoslavije 1945-1990.*, Sarajevo, 1991.
68. Ivan Štraus, *Arhitektura Bosne i Hercegovine 1914-1984.*, Pregled, 7-8, Sarajevo, 1984., 815-827.
69. Senija Milišić, *Bosanskohercegovačka kultura i svijet*, u: *Bosna i Hercegovina i svijet*, Sarajevo, 1996., 211-217.
70. *Umjetnost u Bosni i Hercegovini 1974-1984.*, Sarajevo, 1985.
71. *Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine 1946-1986.*, Sarajevo, 1986.
72. Petar Volk, *Istorija jugoslovenskog filma*, Beograd, 1986.
73. *Filmska enciklopedija*, Zagreb, 1982.
74. Drago Borovčanin, *Politika Komunističke partije Bosne i Hercegovine u oblasti obrazovanja i kulture u periodu 1945-1950. godine*, Opredjeljenja, 5, Sarajevo, 1989., 53-68.
75. *Kultura u novim društvenim uslovima*, naučni skup, Sarajevo, 1989.
76. Miron Đekić-Alma Jusufbegović, *Slobodna razmjena rada u kulturi Bosne i Hercegovine od 1981. do 1986. godine*, Sarajevo, 1987.
77. Miodrag B. Protić, *Umetnost na tlu Jugoslavije-Slikarstvo XX veka*, Beograd-Zagreb-Mostar, 1982.

78. *Zbornik radova sa simpozijuma 100 godina učiteljstva u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1989.
79. *Otrgnuti od zaborava- prosvjetni radnici Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1983.
80. *Savjetovanje o historiografiji Bosne i Hercegovine (1945-1982)*, Sarajevo, 11. i 12. II 1982., Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, Knjiga LXV, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 12, Sarajevo, 1983.
81. *Jezik i kultura Roma*, Međunarodni naučni skup, Sarajevo, 9/11. VI 1986., Sarajevo, 1989.
82. Milan Šipka, *Jezik i kultura Roma*, Sarajevo, 1987.
83. Krinka Vidaković, *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu*, Sarajevo, 1990.
84. *Narodnosna karta Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine te dijelova Vojvodine i Crne Gore sa znatnijim udjelom Hrvata: po općinama prema popisu pučanstva 1991.*, Zagreb, 1992.
85. Azra Begić, *Umjetnici Jevreji XX stoljeća u Bosni i Hercegovini u: Sefarad*, Zbornik radova, Sarajevo, 1995., 313-321.
86. Dušan T. Bataković, *The Serbs of Bosnia and Herzegovina, History and Politics*, Paris, 1996.
87. *ABC Muslimana*, Sarajevo, 1990., Priredili Atif Purivatra i Muhamed Hadžijahić.
88. Fuad Saltaga, *Muslimanska nacija u Jugoslaviji, Porijeklo, islam, kultura, povijest, politika*, Sarajevo, 1991.
89. Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1997.
90. Mustafa Imamović, *Muslimani i bošnjaštvo*, Sarajevo, 1991.
91. Mustafa Imamović, *Bošnjaci u emigraciji, Monografija bosanskih pogleda 1955-1967.*, Sarajevo, 1996.
92. Atif Purivatra, Mustafa Imamović, Rusmir Mahmutćehajić, *Muslimani i bošnjaštvo*, Sarajevo, 1991.
93. *Bosna i Bošnjaci: Državnopravni razvitak Bosne i Hercegovine i bošnjačko-muslimanski narod*, Sarajevo, 1995.
94. *O "nacionaliziranju" Muslimana: 101 godina afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Muslimana* Priredio: Alija Isaković, Zagreb, 1990.
95. Muhamed Filipović, *Bošnjačka politika, Politički razvoj u Bosni i Hercegovini u 19. i 20. stoljeću*, Sarajevo, 1996.
96. Šaćir Filandra, *Bošnjačka politika u XX stoljeću*, Sarajevo, 1998.
97. Šaćir Filandra, *Bošnjaci i moderna*, Sarajevo, 1996.
98. Mustafa Spahić, *Povijest islama*, Sarajevo, 1996.

99. Sead Trhulj, *Mladi Muslimani*, Sarajevo, 1995.
100. Hugh Poutm, *Muslim Identity and the Balkan state*
101. *The Muslims of Bosnia-Herzegovina: Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yougoslavia*, 1993.
102. Omer Ibrahimagić, *Bosna i Bošnjaci država i narod koji su trebali nestati*, Sarajevo, 1996.
103. Sakib Đulabić, *Od Spahe do Alije: korjeni i budućnost savremenih Muslimana*, Sarajevo, 1994.
104. Dolph W. A. Owings, *The Sarajevo Trial*, I-II, 1984.
105. Smail Balić, *Kultura Bošnjaka, Muslimanska komponenta*, Zagreb, 1994.
106. Smail Balić, *Das unbekannte Bosnien: Europas Brucke zur islamischen Welt*, Koln, Weimar, Wien, Bohlau, 1992.
107. Nijaz Duraković, *Prokletstvo Muslimana*, Sarajevo, 1993.
108. *Bošnjaci Šipova kroz historiju*, Zbornik radova sa prvog naučnog simpozija "Bošnjaci Šipova kroz historiju"- održanog 21. novembra 1998. godine u Sarajevu, Zenica, 1999.
109. Munir Gavrankapetanović, *Mladi će mjesec opet sjati, Sjećanje mladog Muslimana*, Sarajevo, 1996.
110. Vatro Murvar, *Nation and religion in Central Europe and the Western Balkans: the Muslims in Bosnia, Hercegovina and Sandzak, a sociological analysis*, Wisconsin, 1989.
111. Ljiljana Beljkašić-Hadžidedić, *Gradska muslimanska nošnja*, Zagreb, 1989.
112. Azem Kožar, *Arhivistika u teoriji i praksi*, knjiga prva, Tuzla, 1995.
113. Azem Kožar, *Regionalni istorijski arhiv Tuzla (1954-1994)*, Tuzla, 1995.
114. Azem Kožar, *Tri decenije djelatnosti Regionalnog istorijskog arhiva Tuzla*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 25/1985., Sarajevo, 1985., 335-356.
115. Matko Kovačević, *40 godina Arhiva Bosne i Hercegovine i arhivske službe Bosne i Hercegovine*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 27/1987., Sarajevo, 1987., 13-23.
116. Ljubomir Ivanić, *30 godina plodnog rada Arhiva Bosanske krajine*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 23-24/1983-1984., Sarajevo, 1984., 131-134.
117. Vladimir Jerić, *Trideset godina rada Arhiva srednje Bosne-Travnik, (1954-1984)*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 25/1985., Sarajevo, 1985., 357-359.
118. Slavica Klarić, *Dvadeset i pet godina-dvadeset i pet brojeva Glasnika arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 25/1985., Sarajevo, 1985., 3-6.

119. Fahrudin Kulenović, *Razvoj mikrografije u SR BiH*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 27/1987., Sarajevo, 1987., 37-41.
120. Iljas Hadžibegović, *Trideset godina "Godišnjaka" Društva istoričara Bosne i Hercegovine (1949-1979)*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, god. 31-33, Sarajevo, 1982., 269-272.
121. Rade Petrović, *Trideset godina Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, Pregled, 2/1980., Sarajevo, 1980., 285-299.
122. *Arhiv Bosanske krajine Banjaluka 1953-1983.*, pripremio Nebojša Radmanović, Banjaluka, 1983.
123. *Pravni fakultet 1975-1985.*, Banjaluka, 1985.
124. *50 godina Muzeja Bosanske krajine 1930-1980.*, Banja Luka, 1980.
125. *Bibliografija Glasa 1943-1983.*, Banja Luka, 1983.
126. *Narodno pozorište Bosanske krajine Banja Luka, 1930-1980.*, Banja Luka, 1980.
127. Sabit Hadžić, *Muzej Hercegovine-osnivanje, rad, stradanje, perspektive razvoja*, u: Hercegovina, časopis za kulturno i historijsko naslijeđe, 10, Mostar, 1998., 263-271.
128. *100 godina Muzeja u Humcu (1884-1984)*, Ljubuški, 1985.
129. *Important cultural institutions in Yougoslavia*, Beograd, 1980.
130. *Savremena drama i pozorište u Bosni i Hercegovini*, Novi Sad, 1984.
131. Slobodanka Grbić-Softić, *Od prvih pokušaja do stvaranja ansambla baleta, Sarajevski balet 1950-1990.*, Sarajevo, 1990.
132. Slobodanka Grbić-Softić, *Osvajanje igre*, Sarajevo, 1986.
133. *Pozorište*, Časopis za pozorišnu umjetnost, 1-2, Tuzla, 1982.
134. *40 godina uspona Radio-televizije Sarajevo 1945-1985.*, Sarajevo, 1985.
135. Svetlana Arnautović, *Razvoj muzičkog programa Radija BiH 1945-1992.*, Sarajevo, 1994.
136. *450 godina Gazi Husref-begove medrese u Sarajevu*, Sarajevo, 1988.
137. *Trideset godina Muzičke akademije u Sarajevu*, Sarajevo, bez godine izdanja
138. *100 godina Srednje tehničke škole u Sarajevu, 1889-1989.*, Sarajevo, 1989.
139. Dimitrije Milanović, *Sto godina škole u Brocu (1885-1985)*, Brodac, 1985.
140. *Institut za proučavanje nacionalnih odnosa Sarajevo, Pet godina rada Instituta (1982-1987)*, Sarajevo, 1987.
141. Ilija Stanić, *100 godine Osnovne škole u Bosanskom Šamcu 1885-1985.*, Bosanski Šamac, 1985.
142. Petar A. Čosić, *100 godina zdravstva u Derventi 1885-1985.*, Derventa, 1986.

143. Zarema Obradović, *Malarija u Hercegovini, jučer, danas, sutra*, u: Hercegovina, časopis za kulturno i historijsko naslijeđe, 10, Mostar, 1998., 195-203.
144. *Zbornik radova 31. naučnog skupa Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije*, Jablanica 14-16. oktobar 1983., Tuzla, 1985.
145. "Veselin Masleša" 1950-1980., Bibliografija, Sarajevo, 1980.
146. Martin Udovičić, *Guča Gora: Kulturno-prosvjetni rad "Seljačke sloge"*, Zavičajni muzej Travnik, Zbornik, Travnik, 1980., 165-216.
147. *40 godina RKUD "Mitar Trifunović Učo"- 1945-1985.*, Tuzla, 1985.
148. Ibro Čomić, *RKUD Proleter, 1905-1980.*, Sarajevo, 1985.
149. "Seljo" u slici i riječi, 1949-1979., Sarajevo, bez godine izdanja
150. *RKUD Abrašević Mostar 1926-1986.*, Bilten, Mostar, decembar 1986.
151. Jovan Malešić, *Željeznička industrijska škola u Sarajevu*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 25/1985., Sarajevo, 1985., 231-248.
152. *35. godina rada Građevinskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1949-1984.*, Sarajevo, 1984.
153. *Viša pedagoška škola-Pedagoška akademija Sarajevo 1946-1986.* Spomenica, Sarajevo, 1986.
154. *Bibliografija naučnih i stručnih radova članova kolektiva Šumarskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu za period 1949-1989.*, Sarajevo, 1989.
155. *Bibliografija doktorskih disertacija odbranih na fakultetima Univerziteta u Sarajevu od 1952-1989. godine*, Sarajevo, 1989.
156. *Prilozi za istoriju četrdeset godina fizičke kulture u SR Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1986.
157. *Fudbalski klub Sloboda Bosanski Novi 1910-1985.*, Bosanski Novi, 1985.
158. Pavle Meseldžija, *Gorani Bosne i Hercegovine (1962-1987)*, Sarajevo 1987.
159. *100 godina vatrogastva u Tuzli*, Tuzla, 1983.
160. *Dobrovoljno vatrogasno društvo Tešanj 1905-1985.*, Tešanj, 1985.
161. Behudin Krnić, *50 godina pruge Šamac-Sarajevo*, Sarajevo, 1997.
162. Hasan Hadžimerović, *Bosna i Hercegovina u svjetskoj privredi: pozicija u jugoslovenskoj strategiji uklapanja u svjetsku privredu i podjelu rada*, Sarajevo, 1982.
163. Stevan Stević, *Klasifikacija opština u SR Bosni i Hercegovini prema dostignutom nivou ekonomske razvijenosti*, Pregled, 7-8, Sarajevo, 1987.
164. Aleksa Milojević, *Demografske i ekonomske osnove razvoja individualne poljoprivrede u Bosni i Hercegovini*, Opređeljenja, 4, Sarajevo, 1989.
165. Mehmed Hadžimerović, *Osamdeset godina zemljoradničkog zadrugarstva u Hercegovini*, Nevesinje, 1987.

166. *100 godina električne energije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1988.
167. *100 godina Fabrike soli Tuzla*, Tuzla, 1985.
168. *100 godina Rudnika lignita Kreka 1885-1985.*, Tuzla, 1985.
169. *Poljoprivredno dobro u Modriči 1886-1986.*, Modriča, 1986., autori: Iljas Hadžibegović, Jusuf Mulić i Muhidin Pelesić
170. *120 godina Sarajevske pivare 1864-1984.*, Sarajevo, 1984.
171. *"Konjuh" 1885-1985.*, Živinice, 1985.
172. *Energoinvest-RO "Vaso Miskin Crni" Sarajevo 1890-1990.*, Sarajevo, 1986.
173. Lovrić Ljubomir, *Historijat eksploatacije boksita u Hercegovini 1934-1984.*, Mostar, 1984.
174. Fuad Čatović, *Od boksita do aluminija*, u: Hercegovina, časopis za kulturno i historijsko naslijeđe, 9, Mostar, 1997., 252-262.
175. *Dvadeset pet godina rada i razvoja Rudnika boksita Vlasenica*, Sarajevo, Vlasenica, 1984.
176. *Putevi Bosne i Hercegovine 1967-1987.*, Sarajevo, 1988.
177. Đorđić Slobodan, *Razvojni problemi industrije i privrede banjalučke regije*, Banja Luka, 1980.
178. Grupa autora, *Savez komunista Bosne i Hercegovine na selu i poljoprivredi*, Sarajevo, 1987.
179. *Prilozi historiji Sarajeva*, Radovi sa znanstvenog simpozija *Pola milenija Sarajeva* održanog 19. do 21. marta 1993. godine, Sarajevo, 1997. :
  - Ivan Štraus, *Savremena arhitektura Sarajeva 1918-1990.*, 441-449.
  - Midhat Aganović, *Karakteristike urbanog razvoja grada Sarajeva u socijalističkom sistemu i determinante koje su ga uslovljavale*, 387-399.
  - Muhamed Karamehmedović, *Refleksije o likovnim događanjima u Sarajevu devetnaestog i dvadesetog stoljeća*, 451-456.
  - Snježana Mutapčić, *Pola milenijuma zidnog slikarstva Sarajeva*, 457-466.
  - Vefik Hadžismajlović, *Filmska produkcija u Sarajevu-počeci i savremena dostignuća*, 467-473.
  - Razija Lagumdžija, *Akademija scenskih umjetnosti-matica pozorišnog života u Sarajevu*, 475-481.
  - Duško Milidragović, *Upravljanje Sarajevom u posljednjih pedeset godina*, 483-488.
  - Ilijas Bošnjović, *Ekonomski i socijalni potencijal grada Sarajeva sredinom osamdesetih godina*, 507-514.
  - Mustafa Festić, *Ekonomski značaj Sarajeva kao turističkog centra*, 515-522.

- Hajrudin Numić, *Znanost u Sarajevu u povodu pet vijekova njegovog postojanja*, 523-531.
- 180. Hakija Dozić, *Demografske slike Sarajlija od 1463. do 1991. godine*, Sarajevo, 1996.
- 181. Nedžad Kurto, *Sarajevo 1462-1992.*, Sarajevo, 1997.
- 182. *Sarajevo* (izbor likovnih priloga i prigodan tekst Kasim Prohić), Sarajevo, 1983.
- 183. Šefko Hodžić, *Hotel "Evropa" 1882-1982.*, Sarajevo, 1982.
- 184. Dick Schaap, *The 1984., Olympic Games*, Sarajevo/Los Angeles, New York, 1984.
- 185. Robert Hoobing, *The 1984 Olympics: Sarajevo and Los Angeles*, Washington, 1984.
- 186. Matko Kovačević, *Kultura i šira društvena dimenzija Zimske olimpijade u Sarajevu*, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 23/24, 1983/84., Sarajevo, 1984.
- 187. *Modriča sa okolinom u prošlosti*, Modriča, 1986.
- 188. Rajko Kuzmanović, *Čelinac-putevi razvoja*, Čelinac, 1986.
- 189. *Kakanj*, monografija, Sarajevo, 1987.
- 190. Salih Kulenović, *Gračanica i okolina, antropogeografske i etnološke odlike*, Tuzla, 1994.
- 191. Salih Kulenović, *Etnologija sjeveroistočne Bosne*, knjiga 2, Studije, rasprave, članci, Tuzla, 1995.
- 192. *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne*, Tuzla, godina 14/1982.
- 193. Mahmud Konjhodžić, *Kronika o ljubuškom kraju*, knjiga 2, Sarajevo, 1981.
- 194. Samija Sarić, *Osamdeset godina Gradske banje u Mostaru 1994.*, u: Hercegovina, časopis za kulturno i historijsko naslijeđe, 9, Mostar, 1997., 122-135.
- 195. Ejub Sijerčić, *Neka obilježja migracije stanovništva Bosne i Hercegovine*, Sveske, 24-24, Sarajevo, 1989.
- 196. Branislav A. Mikulić, *Vanjske migracije i razvoj Jugoslavije*, Sarajevo, 1991.
- 197. Ante Markotić, *Bosna i Hercegovina u međurepubličko-pokrajinskim migracijama Jugoslavije*, Sveske, 21, Sarajevo, 1988.
- 198. Ante Markotić, *Demografski aspekt promjena u nacionalnoj strukturi stanovništva Bosne i Hercegovine*, Sveske, 16-17, Sarajevo, 1986.
- 199. *Migracije i Bosna i Hercegovina*, Materijali s naučnog skupa *Migracioni procesi i Bosna i Hercegovina od ranog srednjeg vijeka do najnovijih dana-njihov uticaj i posljedice na demografska kretanja i promjene u našoj*

zemlji, održanog u Sarajevu 26. i 27. oktobra 1989. godine, Sarajevo, 1990.:

- Rudi Stojak, *Teorijsko metodološki problemi istraživanja migracija*, 297-313.
- Svetozar Livada, *Dramatična strana migracije*, 315-319.
- Silva Mežnarić, *Sociološki problemi imigracija iz BiH u Sloveniju: kako pristupiti imigracijskoj politici*, 321-332.
- Aleksa Milojević, *Demografske i ekonomske posljedice migracija*, 333-348.
- Mustafa Imamović, *Bosanskomuslimanska dijaspora u SAD*, 349-356.
- Ilijas Bošnjović, *Migracije stanovništva Bosne i Hercegovine od 1940. i ranije do 1981.*, 357-363.
- Joko Sparavalo, *Deagrarizacija-osnov socijalne i prostorne pokretljivosti stanovništva Bosne i Hercegovine u periodu poslije Drugog svjetskog rata*, 365-388.
- Dušan Breznik, *Migracije i nacionalne homogenizacije*, 471-473.
- Muhamed Filipović, *Migracije i duhovna situacija u Bosni i Hercegovini*, 475-478.
- Maria Oliveira-Roca, *Stanovnici Bosne i Hercegovine na radu u udruženom radu Hrvatske*, 479-483.
- Janez Malačič, *Selektivnost migracije*, 485-495.
- Karmen Medica, *Migracije na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre*, 497-504.
- Jadranka Čaćić-Josip Kumpes, *Osvrt na jugoslavenske migracije u Francusku*, 505-518.
- Milena Davidović, *Etnički aspekt migracija: rezultati jednog istraživanja*, 519-525.
- Jovo Pudar, *Nezaposlenost kao determinirajući faktor ekonomske emigracije*, 526-536.
- Melita Švob, Karmen Brčić, Sonja Podgorelec, *Jugoslovenske žene u migraciji i povratku*, 547-551.
- Željka Mudrovčić, *Socijalna politika-osnova migrantske politike*, 553-559.
- Jasmina Čehajić, *Imigrantsko stanovništvo deset udruženih opština s područja grada Sarajeva-neka obilježja prema popisu stanovništva 1981. godine*, 571-584.

200. Aziz Hadžihasanović, *Crkva i politika*, Sarajevo, 1997.

201. Ivan Cvitković, *Savez komunista i religija*, Sarajevo, 1984.

202. *Vrhbosanska katolička blagoslovija, 1890-1990.*, Zbornik radova znanstvenoga simpozija održanog u Sarajevu 3. i 4. srpnja 1991., prigodom obilježavanja stote obljetnice postojanja Blagoslovije, Sarajevo, Bol, 1993.
203. M. Alojzija Caratan-M. Božena Mutić, *Provincija božje providnosti Družbe kćeri božje ljubavi 1882-1982.*, Zagreb, 1982.
204. Marko Karamatić, *Franjevačka provincija Bosne Srebrne (Šematizam)*, Sarajevo, 1991.
205. *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*, priredili Petar Babić i Mato Zovkić, Sarajevo, 1986.
206. Bakula Petar, *Kratka povijest franjevaca u Hercegovini*, Mostar, 1995.
207. *Bosanski franjevci*, priredio i predgovor napisao Marko Karamatić, Zagreb, 1994.
208. Lovrenović Ivan, *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291-1991.*, Sarajevo, 1991.
209. *Istorijski razvoj institucije Rijaseta*, priredio Omer Nakičević, Sarajevo, 1996.
210. *Zbornik radova povodom 75. godišnjice života akademika Envera Redžića*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knjiga XCII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 25, Sarajevo, 1990.
211. Dragan Bartolović, *Džemal Bijedić i njegovo vrijeme*, Mostar, 1985.
212. *Džemal Bijedić, 1917-1977.*, Sarajevo, 1981.
213. *Strukturalne promjene u društvu, samoupravni interesi i revolucionarna aktivnost Džemala Bijedića*, jugoslovenski naučni skup, Mostar, 22-23. april 1982., Mostar, 1984.
214. *Zbornik radova posvećen akademiku Hamdiji Čemerliću*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knjiga XCVII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 28, Sarajevo, 1991.
215. *Zbornik radova u čast akademika Cvjetka Rihtmana*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knjiga LXXVII, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 16, Sarajevo, 1986.
216. Ferhat Šeta, *Reis-ul-uleme u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji od 1882. do 1991.*, Sarajevo, 1991.
217. *Arhitekti akademici Bosne i Hercegovine*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1996.
218. *Zbornik radova posvećen akademiku Josipu A. Baću*, Radovi ANU BiH, Odjeljenje tehničkih nauka, knjiga 10, Sarajevo, 1986.
219. *Zbornik radova povodom jubileja akademika Radoslava Jovanovića*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1984.
220. Jelica Karlić-Kapetanović, *Juraj Najdhart-život i djelo*, Sarajevo, 1990.

221. *Zbornik radova povodom jubileja akademika Aleksandra Trumića, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1984.
222. *Bosanskohercegovačka bibliografija monografskih publikacija 1992-1996.*, Sarajevo, 1998.
223. *Bosniaca, A Bibliography of University of Michigan Library Holdings*, Ann Arbor, 1997.
224. *Bosniaca, A Bibliography of University of Michigan Library Holdings, Supplement I*, Ann Arbor, 1998.
225. Saša Madacki, *Mogućnost lociranja Bosniacae na online dostupnim katalozima na World Wide Webu: eksperiment, diplomski rad*, Sarajevo, novembar 1997.

Summary

THE HISTORIOGRAPHY LITERATURE ABOUT BOSNIA-HERZEGOVINA PUBLISHED IN THE COUNTRY AND ABROAD RELATING AT THE SOCIALIST PERIOD (1945-1992)

The historiography literature on Bosnia-Herzegovina, published in the country and abroad concerning the socialist period (1945-1992), according to the kind of works, could be divided into two periods: the beginning of the eighties and after the eighties. The works dealt mainly with the Communist Party of Yugoslavia activity in the certain period. The historiography itself, like a science later met some transformations and became a frame for other scholarly subjects. To research this part of our past the political scientists, lawyers, economists, sociologists, demographic scholars were on the start. What is characteristic for this period there are more complete interpretations of the historical process. Cadre, sources, institutions, historical distance, interdisciplinary questions are the main reasons, that since the beginning of the eighties, the period of 1945-1953 was mostly researched. History of Bosnia-Herzegovina is researched in many European countries and outside of Europe too. In the publications dealing with the Bosnian Herzegovinian history, there are still a few works for the period 1945-

1992. The historiography works on Bosnia Herzegovina since 1980 concerning the period of 1945-1992, we can classify into several groups: - Bosnia-Herzegovina - Peoples of Bosnia-Herzegovina - Institutions - Economic development - Towns and Regions - Migrations - Religious communities - Personalities.

The majority of works on the Bosnian-Herzegovinian history, 1945-1992, the researches have an historiography approach. The results of historiography were applied in the researches of a series of issues: political history, population and migrations, economic history, educational institutions, their establishing and development, science and culture, origins and development of the towns, buildings, ethnology, known personalities of our history. Not many foreign authors were involved only in the political history. Their works are based on the published works, while our authors had to follow a hard way in their researches. For the passed time the state on the historiography literature on Bosnia-Herzegovina met a qualitative change. The complete results are valuable and important, because the history of Bosnia-Herzegovina until then we had not, is written by her own scholars, historians. It does not mean, the work is finished. The synthetic history of our country, we still do not have.